

Jak podpořit návrat jedle bělokoré?

Hynek Skořepa

Ústup jedle bělokoré (*Abies alba*) ve 20. stol. (Živa 2006, 3: 108–110) souvisí také se změnami způsobu hospodaření v lesích. Podle našeho předního odborníka na dynamiku přírodních lesů T. Vršky ho dokonce mohlo způsobit zastavení pastvy. I v civilizaci minimálně zasažených lesích Podkarpatské Rusi totiž jedle tvoří často již jen poslední skupinky starých stromů a ve zmlazení ji zcela nahradil buk. Poznání vlivu historických způsobů hospodaření na zmlazování jedle tak může být inspirací při plánování obnovy a zvyšování zastoupení této dřeviny v našich lesích.

Jedle versus zvěř

Četné staré zprávy hovoří o příznivém vlivu pastvy dobytka na stav jedlových porostů a šíření jedle v minulosti. Vztah

mezi pastvou mírné až střední intenzity a dobrou přirozenou obnovou jedle v minulosti je prokázán (Málek 1983). Na pastvu v lesích bylo dříve více či méně odkázáno obrovské množství dobytka (louky musely

zabezpečit krmivo na zimu). Podle velikosti se na průměrném panství chovalo 1 000 až 4 000 kusů ovcí a 100 až 600 kusů hovězího dobytka. Zatímco ovce a kozy lesu škodí (např. na panství Libějovice v jižních Čechách se r. 1767 u jednoho z lesů uvádí: „Mladý nárost se vyskytuje dosti častě, jen tam, kde se pasou panské ovce, není nic“), lesní pastva hovězího dobytka a vepřů mohla mít do určité míry i kladný vliv. Narušují totiž půdu (tím usnadňují zmlazení) a nespasou vegetaci tak důkladně.

V Havelkově učebnici Umění lesní z r. 1849 se píše: „Pastva hovězího dobytka nejen neškodí, nýbrž mnohokrát i velmi užitečná bývá, poněvadž obyčejně velmi sypkou vrstvu mastné půdy dobytek trochu sešlape a trávu a chemloví (tj. buřen) zahladí.“ Pastva se však podle něj měla povolovat výhradně pro hovězí a vepřový dobytek a v jehličnatých lesích měla být přísně hájena vždy čtvrtina plochy. J. Málek (1983) četnými průzkumy zjistil, že na lesních plochách s doloženou pastvou dobytka byla značně zastoupena, až absolutně převládala jedle, naopak zde prakticky chyběl buk. Jedle se prosadila jako převládající dřevina v pastevních lesích vesměs na živných stanovištích, na kyselých stanovištích byla její účast vyrovnána se smrkem. V karpatské oblasti s plošně převládajícími živnými stanovišti se jedle v pastevních lesích též prosazovala, i když zde buk nebyl pastvou tak dramaticky potlačován. Omezení obnovy buku jako hlavního konkurenta jedle bylo jednou z příčin „jedlové expanze“ v době feudalismu (Málek 1983).

Příčinami do určité míry příznivého vlivu pastvy na obnovu jedle v minulosti tedy bylo tlumení jejích konkurentů (dobytek spásá hlavně byliny), mechanické rozrušení půdního povrchu, prosvětlení porostů a tím omezení mikrobiální činnosti a vliv trusu a moči dobytka na chemismus půdy. Na obnovu jedle působilo do určité míry kladně i hrabání steliva. Roku 1790 telčský lesmistr píše: „Shrabávání listů je velmi potřebné, neboť jedlová a smrková semena v listů nikdy nevzejdou, pokud nepříjdou aspoň trochu do země.“ Hrabáním se půda ochuzovala a rozrušovala (Málek 1971).

Snahy o omezení pastvy dobytka v lesích existují od 18. stol., ke skutečnému omezení však došlo až mezi lety 1810–30, v Karpatech mnohem později (Málek 1971). V současnosti je u nás lesní pastva zakázána zákonem. Dosud však existuje v lesích např. východoevropských zemí (Ukrajina, Rumunsko), kde je možné její vliv na lesní porosty přímo sledovat. Tak na východních svazích Karpat v rumunské části Bukoviny je dosud výrazně zastoupena jedle v níže položených pastevních lesích (např. v okolí kláštera Agapia). V řadě případů jde téměř o čistě jedlové porosty a jedle zde výborně zmlazuje. Lesní pastva ovšem není specifikem pouze východní Evropy, dosud je rozšířena i v některých částech Evropy západní (viz obr.).

Dosud jsem se věnoval vztahu jedle a domácích zvířat. V našich podmínkách je však v současnosti přežití jedlového zmlazení ovlivněno především stavy divoce žijící spárkaté zvěře, která spásá mladé semenáčky (viz dále).

Smíšený jedlobukový porost nad řekou Dunajec v Pieninském národním parku na slovensko-polském pomezí, kde je jedle dosud hojně zastoupena

*Pastevní les v katalánských Pyrenejích. Vlivem omezení konkurentů a narušování půdního povrchu tu pastva hovězího dobytka usnadňuje obnovu jedle, zejména v zastíněných polohách. Podobný prospěch z pastvy má také hořec žlutý (*Gentiana lutea*), který dobytek nespásá. Foto T. Chýlová*

Jedle ve výběrném lese

Četnými studii pralesů je doloženo, že v přírodních poměrech může výběrná struktura (tj. stromy rozmanité výšky a tloušťky) vzniknout jen za mimořádných okolností na menší ploše (maximálně do 1 ha) a jen v časově omezeném trvání. Přírodnou vlastností všech dominantních dřevin (buk, smrk, jedle, borovice) je tendence vytvářet za určitých okolností při přirozené obnově víceméně nsmíšené porosty s horizontálním zápojem (i když různověké). Vznik výběrných lesů je zřejmě vázán na tzv. selské hospodaření (toulavá těžba, pastva dobytka, hrabání steliva). Toto selské toulavé hospodaření podchytili na odborné základně švýcarsí lesníci a vypracovali z něj koncem 19. stol. ucelený hospodářský systém výběrných lesů. Výběrný les je tedy produktem neuvědomělého vlivu člověka.

Vytvořit v dnešních podmínkách záměrně výběrný les s jedlí se ani po několika desítkách let plně nepodařilo (Opočno, Křtiny). V karpatské oblasti se lesy výběrného charakteru dosud vyskytují častěji, protože tam déle působily vlivy podmiňující jejich vznik (především pastva). I zde ovšem po odeznění těchto vlivů směřuje vývoj ke ztrátě charakteru výběrného lesa, postupně se ztrácí vertikální zápoj (výškové rozrůznění korun) a vytváří se typický převážně horizontální zápoj. Trvale zřetelná etážová výstavba (více pater) je pravděpodobná jen ve specifických poměrech společenstev na podmačených živných půdách (Málek 1983).

Obnova

V minulosti byla přirozená obnova jedle velmi dobrá. Měla velkou regenerační schopnost, o čemž je doklad již z r. 1754 v návodu připojeném k prvnímu lesnímu řádu pro Čechy: „Jedle, když je poškozena zvláště na vrcholku a na kůře, tak si toto poškození přece vyhojí, nebo zůstane přinejmenším ještě dlouhou dobu zelená a roste. Naproti tomu smrky, jsou-li podob-

Smíšený porost s jedlí v okolí samoty Josefův v Moravském krasu. Narušení stanoviště těžbou železných rud zde v minulosti usnadnilo zmlazení jedle. Snímky H. Skořepy, pokud není uvedeno jinak

ně poškozeny — na vrších, větvích, kmenech nebo na kůře — nemohou se již zotavit a zajdou v krátkém čase“ (Málek 1983). Ještě v 19. stol. byla jedle považována za jednu z nejlépe se obnovujících a nejodolnějších dřevin (pokud odrostla pozdním mrazům a okusu zvěře).

V nižších polohách zmlazuje výrazně lépe než ve svém původním (historickém) optimu v 5. jedlo-bukovém a 6. smrko-bukovém lesním vegetačním stupni. Mluví se dokonce o jejím druhotném (labilním) optimu při spodní hranici jejího rozšíření. Výrazně zde ovšem prosperují především mladé jedlové porosty, ve vyšším věku se stav jedlí z ne zcela jasných příčin zhoršuje (na rozdíl od historického optima, kde jsou v lepšímu stavu starší stromy, zatímco zmlazení stagnuje).

Pro obnovu jedle jsou nejlepší kyselá stanoviště, kde přežívá nejvyšší počet semenáčků. Většina jednoletých semenáčků zaniká, takže celkové množství vyklíčených jedinců není pro budoucí vývoj zmlazení rozhodující. Pro hodnocení přežívání semenáčků je proto nutné uvažovat jen víceleté jedince. Ke zmlazení jedle často dochází na okrajích porostů, v místech s jižní expozicí a na jiných pro jedlí na první pohled nevhodných stanovištích. Pro zmlazování jedlí vyhovují území s narušeným povrchem, např. zbrázděným erozními rýhami, starými úvozy, drobnou povrchovou těžbou nerostů, atd. Jak dokládají archivní materiály, v některých místech byla jedle záměrně šířena uměle. Mnohdy se však taktó spotřebovalo obrovské množství semen či sazenic bez většího efektu pro zvýšení jejího zastoupení v lesích (Málek 1983).

Při obnově jedlí nevyhovuje ani holo-seč, ani postup podle „klasické“ clonné seče pro příliš rychlý postup uvolňování nárostu. Nevyhovuje jí patrně dokonce ani konzervativní hospodaření jednotlivě výběrným způsobem. Optimální pro ni jsou výškově diferencované porosty s prostorovou výstavbou výběrného lesa. Jedle je citlivá na boční útlak v korunovém prostoru stejně jako naopak na náhlé uvolnění (Málek 1978).

O potřebě stínu při výsevu jedle na holi-nu nás informuje Geusauův německy psaný popis lesů panství Plumlov na Drahanšské vrchovině z r. 1765: „Semeno se na paseku zaseje na jaře po dobrém dešti. U jedle musí být paseky položeny tak, aby neměly celý den slunce a byly jen 40–50 kroků široké, na délce tak nezáleží. V prvních letech se nesmí hned vedle udělat nová seč, ale ponechá se na jedné straně vysoké dříví pro ochranu.“

V současné době je pro obnovu jedle doslova pohromou divoce žijící spárkatá zvěř, která mladé semenáčky spásá. I při tzv. přiměřených stavech je schopna zejména ve vyšších vegetačních stupních jedlové kultury zcela likvidovat.

Co lze očekávat v budoucnosti?

Současné zastoupení jedle v lesích Čech, Moravy a Slezska se pohybuje kolem 1 %, což je pouhý zlomek původního stavu. Jedle se však v posledních letech opět začíná hojněji objevovat v přirozeném zmlazení a někteří lesní hospodáři (včetně Lesů ČR) se snaží o její výsadbu a ochranu sazenic vůči okusu spárkatou zvěří. Viditelně se zlepšil i stav mnoha starých jedlí. Jen budoucnost ovšem ukáže, zda jde u tohoto druhu pouze o chvilkový výkyv či o dlouhodobé zlepšení stavu u celé středoevropské populace. Lesníci a ochrana přírody mohou jedlí významně pomoci citlivými způsoby hospodaření s podporou přirozené obnovy, umělou výsadbou jedlí s použitím geneticky vhodného materiálu (pokud možno místního původu) či ještě lépe podsadbou jedlí na vhodných místech do stávajících smíšených porostů (nejlépe s převahou buku). Nezbytná je ochrana mladých jedlí před spárkatou zvěří, v maloplošných chráněných územích je vhodné starat se o individuální ochranu jedle pomocí drátěných košů. Dřevěné se neosvědčily, protože brání přístupu světla, které může být pod mateřským porostem limitujícím faktorem (ústní sdělení lesníka L. Košťála, který má dlouholeté zkušenosti s podsadbami jedlí v rezervacích Moravskoslezských Beskyd).

Myslím, že jedle bělokorá si naši péči zaslouží. Je to snad jeden z mála názorů, na němž se téměř beze zbytku shodnou jak lesníci, tak ochránci přírody a snad i veřejnost, přestože tyto skupiny k sobě často hledají cestu jen obtížně.